

## **ISLAM-RECHT EN GELOOFSAFVAL LEER EN PRAKTIJK**

**Dirk Beke**

### **1 Inleiding**

De bestraffing van afvalligheid van de islam is een zaak die blijkbaar zeer gevoelig ligt. In het Westen is het een gemakkelijk element, dat kan aangegrepen worden om anti-moslimgevoelens te versterken. Men hoeft maar te verwijzen naar de strenge sancties erop die in het traditioneel islamitisch recht gevonden worden, om de islam als een wezenlijk intolerante religie te kunnen voorstellen. Aan de andere kant hebben moderne moslims en islamofielen vaak de neiging de discussie te sluiten met de argumenten dat geloofsafval van een moslim weinig of niet voorkomt en dat vandaag een eventuele bestraffing in de praktijk bijna nooit gebeurt. Tenslotte zien we ook dat, om elkaar niet voor het hoofd te stoten, bij ruimdenkende moslims en westerse humanisten de discussie hierover meestal zedig vermeden wordt; vooral wanneer zij de problematiek van mensenrechten raakt.

Het lijkt mij dan ook waardevol om zonder schroom dit onderwerp in een kort bestek aan te raken. Hierbij voelen wij ons zeker niet geroepen om door nieuwe koranexegese of traditiewetenschap argumenten voor of tegen de wereldse bestraffing van geloofsafval op te diepen. Deze korte studie heeft alleen de bedoeling na te gaan wat vandaag de heersende interpretaties zijn over geloofsafval en de bestraffing ervan. Daarnaast zal aandacht besteed worden aan de juridische praktijk met betrekking tot geloofsafval in enkele landen

en zal nagegaan worden of deze een betekenisvolle sociale en politieke invloed heeft.

## 2 De juridische kwalificatie en het bewijs van geloofsafval

Binnen het islamitisch recht wordt—zoals in iedere religieuze wetgeving—geen onderscheid gemaakt tussen de wereldse wet en de zogenaamde “Goddelijke” wet. Dit betekent dat in de huidige landen die de islamitische wet (de *shari‘a*) toepassen (zoals Saoedi-Arabië, Soedan of Iran) of er voor bepaalde materies naar verwijzen (zoals Egypte), het verzaken aan de islam, en dus ook het aannemen door een moslim van een andere godsdienst, verboden is en bovendien beschouwd wordt als een ernstige criminele daad.

De ernst voor de bestraffing van geloofsafval (*ridda*) komt voort uit het feit dat dit in het islamitisch strafrecht gekwalificeerd wordt bij de zeven *hudud*-delicten (enkelvoud *hadd*). Dit zijn “misdrijven tegen de Goddelijke wil” (zoals ook overspel, diefstal en rebellie). In de *shari‘a* wordt bovendien duidelijk de bewijsvorm voor deze delicten vastgelegd; zo kunnen we naar het gekende voorbeeld verwijzen dat overspel moet bewezen worden door vier getuigen of door bekentenis. In geval van geloofsafval is een bewijs door twee getuigen of door bekentenis voldoende. Bij bekering tot een andere religie en bij het (openlijk) praktiseren van deze religie is bewijsvoering aldus voor de hand liggend. Ook het zich openlijk bekennen als agnost bijvoorbeeld door een voormalige moslim valt onder de kwalificatie van geloofsafval.

De *hudud* delicten hebben ook elk een specifieke bestraffing, die “door God is vastgelegd” en waarvan dus niet kan worden afgeweken. Zo wordt dikwijls verwezen naar het overbekende voorbeeld dat bij strikte toepassing van de *shari‘a* (gewone) diefstal bestraft moet worden met het afhakken een hand.<sup>1</sup>

Over de kwalificatie van het aannemen door een moslim van een

andere religie (of geen religie) als geloofsafval en dus ook als *hadd* zijn alle huidige islamitische rechtsscholen het eens; er is wel nog heel wat discussie -zoals we zullen aantonen- over (de vorm van) bestraffing.

## 3 Bepalingen uit de koran en *sunna* waar vandaag naar verwezen wordt

De korantekst zelf bevat een beperkt aantal verzen waar geloofsafval aan bod komt. Opvallend hier is dat daarbij alleen gesteld wordt dat een moslim die afvallig wordt (*murtadd*), door God zal gestraft worden in het hiernamaals (zie onder meer vers 16: 106-108 en 3: 86-91); dit in tegenstelling tot de *sunna* en de vroegere rechtsleer waar meestal ook wereldse straffen worden vermeld. In het bekendste vers hierover in de koran, het koranvers 2:217 (waar ook Raven naar verwijst)<sup>2</sup> staat: “[...] diegene van jullie die van hun godsdienst afvallen en dan sterven als ongelovigen, dat zijn zij wier werken vruchteloos zijn in dit leven en in het hiernamaals [...]”. Merkwaardig is dat dit vers wordt aangegrepen als grondslag voor de doodstraf maar terecht stelt onder meer ook Raven dat het helemaal niet duidelijk is waarom.

In de *sunna* en de vroege rechtsleer komen we een rijk gamma van *ahādīth* en commentaren tegen die handelen over geloofsafval. Het is, zoals reeds vermeld, niet de bedoeling om binnen het kader van deze studie hiervan een volledig overzicht te geven. Maar zelfs een beperkt overzicht van de bepalingen waarnaar in publikaties van deze eeuw wordt verwezen, blijkt nog te omvangrijk om hier in een zinnige synopsis samen te brengen.

Bij ontleding van de talrijke bepalingen blijkt wel dat telkens een aantal bepalingen ongeveer gelijke vormen van bestraffing en gevolgen van geloofsafval bevatten. Met het oog op ons verder betoog is aldus een poging gedaan deze vormen van bestraffing

overzichtelijk in te delen naar vorm en graad van de beschreven sancties en andere gevolgen.

Als basis voor dit overzicht is gekozen voor vrij representatieve selectie van bepalingen over geloofsafval die weergegeven zijn in het recent gepubliceerde boek van Mohammad Asrar Madani.<sup>3</sup>

Uit de inhoud van deze citaten hebben wij de volgende indeling opgemaakt:

(1) Een beperkt aantal van de gevonden *ahādīth*, slechts drie, verwijzen alleen naar bestraffing in het hiernamaals (tenzij berouw wordt getoond); hierbij wordt gesproken van “laatste oordeel”, “hel” en “God zal hen straffen”.

(2) Andere *ahādīth* vermelden “Gods straf” maar ook gevolgen voor de rechtstoestand van de afvallige: “zijn eigendomstitels worden nietig en hij zal het hellevuur ondergaan” en “zij zullen onbeschermd worden en zonder hulp op aarde”.

(3) Een groot aantal *ahādīth* vermeldt de doodstraf voor geloofsafval. Toch moeten we hierin een onderscheid maken; er worden vaak een aantal beperkingen of bijkomende voorwaarden geëist.

(3.1) Slechts enkele spreken onverkort over de onmiddellijke toepassing van de doodstraf. Ik heb ook twee bepalingen gevonden die uitdrukkelijk ook voor een vrouw die apostaat wordt, de doodstraf vermelden. Verder komt in een *hadīth* de straf “opgehangen of verbannen uit dit land” voor.

(3.2) In veel *ahādīth* wordt de bestraffing van apostasie geplaatst in de context van (politieke) rebellie tegen de profeet. Vaak komt het bekende verhaal van de Uraina-stam hier terug. Dikwijls lezen we ook “diegene die zijn godsdienst afvalt en zich afscheidt van de gemeenschap” of nog “samenzweren tegen de profeet”.

(3.3) Verder zijn er contradicties over de mogelijkheid of bij berouw (en terugkeer tot de islam) de straf al of niet vervalt en ook of er wel kans tot berouw moet worden gegeven. Dit laatste wordt trouwens soms als argument gebruikt om de doodstraf te vervangen door gevangenisstraf. Verschillende *ahādīth* vermelden dat de

geloofsafvallige een kans tot berouw moet krijgen; hierbij varieert de vermelde bedenktijd tussen één dag, drie dagen, één maand of ook langer. Soms wordt zelfs heel uitdrukkelijk bepaald dat deze kans tot berouw altijd moet worden gegeven. Anderzijds stellen een aantal bepalingen dat geen berouw mag worden aanvaard wanneer naast apostasie ook rebellie is geweest of nog wanneer de apostaat als moslim geboren is (met andere woorden men is toleranter voor een bekeerling).

(3.4) Over de vorm van executie wordt verschillende malen gesproken van “hoofd afhakken”; verbranden wordt duidelijk afgewezen omdat dit een soort straf is voorbehouden voor de rechtstreekse bestraffing door God.

#### 4 Rechtsleer en rechtspraak waar in onze eeuw naar verwezen wordt

Weinig of geen, ook huidige, *fuqahā'* of islamitische schriftgeleerden stellen dat geloofsafval niet wereldlijk zou mogen of moeten bestraft worden.<sup>4</sup> Argumentaties dat bestraffing van individuele geloofsafval niet meer verantwoord is omdat dit in de huidige historische context geen bedreiging meer betekent voor de islam (als geheel) of dat overeenkomstig de koran zelf (vers 2: 256) “In de godsdienst geen dwang” mag worden uitgeoefend, worden door de meeste huidige islamitische auteurs *niet* naar voor gebracht. In veel gevallen wordt de discussie over de bestraffing van geloofsafval tactisch voorbijgegaan, zoals bij de opstelling van Universele Verklaring van Islamitische Mensenrechten.<sup>5</sup>

Alle huidige islamitische rechtsscholen, zowel de vier soennitische als de sjiietische, beschouwen geloofsafval in ieder geval als een reden voor de ontbinding van het huwelijk en voor het wegvalen van erfrecht;<sup>6</sup> hierbij wordt verwezen naar een soort burgerlijke dood<sup>7</sup> waarbij volgens sommige interpretaties ook de bezittingen

van de afvallige verbeurd worden verklaard (indien de afvallige zou ontkomen zijn naar een niet-islamitisch land).<sup>8</sup>

Daarnaast blijkt een opmerkelijke eensgezindheid te bestaan over de mogelijkheid voor bestraffing van geloofsafval met de dood. Hiervoor wordt rechtstreeks verwezen naar de twee bronnen van de *shari'a*; naar de reeds vermelde verzen in de koran en vervolgens naar de *sunna*. Ter illustratie van dit laatste kan geciteerd worden uit de bekende Franse vertaling van El-Bokhāri:

Je les aurais tués en raison de ces paroles de l'Envoyé de Dieu (à lui bénédiction et salut): 'Qui change de religion, tuez le.'<sup>9</sup>

In de geschriften en uitspraken van de huidige *fuqahā'*, ook van deze die in westerse landen verblijven, wordt bijna overal gesteld dat overeenkomstig het islamitisch recht, geloofsafval bestraft wordt met de dood. Sommigen vermelden wel de "zachtere" bestraffing van de vrouw, namelijk gevangenisstraf tot wanneer zij eventueel terugkeert tot het islamgeloof.<sup>10</sup>

De discussies handelen meestal alleen over secundaire aspecten, zoals de vraag of de executie onmiddellijk moet plaatshebben. Een meerderheid van schriftgeleerden is het eens over een uitstel van drie dagen terwijl intensief moet geprobeerd worden de afvallige terug tot de islam te brengen.<sup>11</sup> Niet-onbelangrijk hierbij is ook te vermelden dat iemand die een geloofsafvallige doodt zelf niet mag bestraft worden.

Dat de bestraffing van geloofsafval met gevangenisstraf of met de dood vandaag geen achterhaalde en uitzonderlijke interpretatie is, kan onder meer duidelijk worden aangetoond met het reeds vermelde recente boek van Mohammad Asrar Madani.<sup>12</sup> Deze gezaghebbende auteur (Ph.D., University of Glasgow), directeur van het Islamic Research Institute in Toronto, besluit onomwonden dat het islamitisch recht godslasteraars en geloofsafvalligen ter dood

veroordeelt:

If the Islamic Shari'ah as a whole condemned blasphemers and apostates to death—and there is no record of any companion (of the prophet) having opposed the verdict of the reviler's death, nor is there any record of Muslim scholars of subsequent generations having attempted to change this verdict—then we need not pay attention to the views of those Muslims who are ignorant of or apologetic about Islam.<sup>13</sup>

## 5 Sancties op geloofsafval en de mensenrechten

### 5.1 Internationale verklaringen

Ann Elisabeth Mayer besteedt ruime aandacht aan de confrontatie van bestraffing van geloofsafval en mensenrechten in haar werk *Islam and Human Rights: Tradition and Politics*. Zij wijst er terecht op dat de houding van moslims nog altijd beïnvloed is door de premoderne *shari'a* die moslims verbood zich te bekeren van de islam weg.<sup>14</sup>

Artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens stelt uitdrukkelijk dat godsdienstvrijheid ook het recht inhoudt om van religie te veranderen. Sprekend hierbij is dat deze bepaling in de verklaring (van 1948) is ingebracht op aandringen van de Christelijke Libanese delegatie en dit ondanks sterke bezwaren van enkele islamitische landen. Vooral de Saoedische afvaardiging veroordeelde deze toevoeging omdat de islam aan moslims niet toelaat van godsdienst te veranderen.

A.E. Mayer wijst hierbij ook op het opvallende feit dat dit Libanese standpunt steun kreeg vanwege de afgevaardigde van Pakistan, die zelf een aanhanger van de Ahmadiyya was, en die argumenteerde dat dit standpunt wel verenigbaar is met de islam.<sup>15</sup>

Uiteindelijk keurden alle islamitische landen behalve Saoedi-Arabië de Universele Mensenrechtenverklaring goed.

Het Internationaal Verdrag over Burgerlijke en Politieke Rechten van 1966 is iets minder duidelijk. Het artikel 18 vermeldt immers niet uitdrukkelijk de vrijheid om van godsdienst te veranderen maar stelt dan wel dat niemand voorwerp van dwang kan zijn met betrekking tot zijn godsdienst.

In 1981, bij de bespreking van de verklaring van de Verenigde Naties tegen discriminatie uitte Iran gelijkaardige bezwaren als destijds Saoedi-Arabië. De Iraanse vertegenwoordiger stelde daarbij onomwonden dat het standpunt van zijn regering was dat "moslims hun godsdienst niet mogen verlaten en dat zij moeten gedood worden wanneer zij dit toch doen".<sup>16</sup>

Het feit dat verbod op geloofsafval niet alleen in landen zoals Iran en Egypte nog altijd een gevoelige zaak is, weerspiegelt zich duidelijk in de islamitische internationale verklaringen van mensenrechten.

Met betrekking tot de vrijheid tot huwen lijkt op het eerste zicht artikel 19a van de Universele Islamitische Verklaring van Mensenrechten erg op het artikel 16 van de Universele Verklaring van Mensenrechten. In de islamitische verklaring wordt evenwel aan de vrijheid tot huwen toegevoegd "in overeenstemming met zijn religie, traditie en cultuur". Dit betekent dat islamitische huwelijksbeletsels volgens de islamitische verklaring aanvaard worden en dus ook de burgerlijke dood en huwelijksontbinding bij geloofsafval.<sup>17</sup>

Tenslotte is er het veelbesproken Azhar-ontwerp van grondwet, opgesteld in middens van de Egyptische Azhar-universiteit, dat een soort model van grondwet wil zijn. Als theoretisch model kon dit ontwerp meer vrij van politieke druk (en koptisch verzet) opgesteld worden. Het ontwerp spreekt zich uit voor de toepassing van de doodstraf voor apostasie (art. 71).<sup>18</sup> Deze relatieve openheid van het Azhar-ontwerp staat in schril contrast met de meestal ontwijkende houding hierover bij veel moslim-intellectuelen.<sup>19</sup>

Anderzijds kunnen we ons natuurlijk de vraag stellen of de vrijheid om van godsdienst te veranderen niet eerder een zuiver academische kwestie is dan wel een praktische. In het Midden-Oosten en evenmin in Noord-Afrika zijn er betekenisvolle bekeeringsactiviteiten onder moslims. Toch blijkt, onder meer uit de verdere analyse van A.E. Mayer, dat het meer dan zinvol is om aan dit verbod aandacht te besteden. Het verbod blijkt immers duidelijk zware gevolgen te hebben en ernstige beperkingen mee te brengen voor de rechten van een veel groter segment van de islamitische bevolking dan wat wij op het eerste gezicht zouden vermoeden. A.E. Mayer benadrukt op de eerste plaats het gevaar voor de rechten van volgelingen van zogenaamde afwijkende doctrines, ook deze binnen de islam. Daarnaast wijst zij ook op de indirecte gevolgen ervan op de positie van de vrouw.

## 5.2 De gevolgen voor andersdenkenden, buiten en binnen de islam

Het verbod van geloofsafval treft niet alleen de zeldzame bekeerlingen van de islam weg die zich vandaag voordoen. De vervolging kan ook mensen raken die als niet-moslim geboren zijn maar van wie de ouders, grootouders of zelfs verdere voorouders bekeerlingen waren van de islam weg. Het meest frappante voorbeeld hier zijn de Bahaïs.

Daarnaast kan het verbod ook moslims viseren die een andere doctrine binnen de islam aanhangen dan deze van de heersende staatsmacht. Omgekeerd kan ook een islamistische oppositie de staat en haar vertegenwoordigers bevechten omwille van geloofsafval. Het probleem stelt zich aldus niet alleen bij confrontatie van de verschillende strekkingen en rechtsscholen maar ook tussen moderaten en fundamentalisten.

A.E. Mayer merkt terecht op dat daar waar de cultuur in de

voormoderne tijd in het Midden-Oosten over het algemeen erg tolerant was voor verschillende strekkingen en scholen, we zien dat huidige regeringen een eenvormige officiële doctrine willen opleggen. Afwijkingen hiervan worden dan gebrandmerkt als “keters” of als “geloofsafvalligheid”.<sup>20</sup>

Een sprekend voorbeeld vandaag zijn de aanhangers van de Ahmadiyya in Pakistan, die officieel als niet-moslims worden aangewezen en hierdoor zwaar vervolgd worden.<sup>21</sup>

Een ander voorbeeld is de vervolging, en de terechtstelling van de leiders, van de Soedanese “Republicans” onder Nimeiri halfweg de jaren tachtig. Hierop zal later worden teruggekomen.

Met A.E. Mayer kunnen we hierop besluiten dat het verbod het islamgeloof te verlaten een zware hinder inhoudt voor de religieuze vrijheid van moslims zelf. Het ontkent niet alleen hun recht om van godsdienst te veranderen, maar ook hun vrijheid om volgens hun geweten een vrije keuze te maken tussen de verschillende islamitische leerstellingen. Zelfs wanneer islamitische minderheden daarom niet terechtgesteld worden, kunnen zij geconfronteerd worden met ernstige discriminatie, vervolgingen en gevangenneming.

### 5.3 De gevolgen voor de positie van de vrouw

A.E. Mayer<sup>22</sup> wijst op een ander, niet te onderschatten nadeel van het verbod om zich te bekeren van de islam weg dat specifiek de moslim-vrouwen treft.

Zoals reeds aangestipt is, zijn alle huidige islamitische rechtsscholen het erover eens dat geloofsafval ontbinding van het huwelijk meebrengt. Dit is concreet dus het geval in die landen waar de *shari'a* het personen- en familierecht beheerst. De redenering daarbij is dat indien geen bovenvermeld verbod zou bestaan, de gehuwde moslim-vrouw eenvoudigweg haar huwelijk kan verbreken door de islam te verlaten.

In een aantal landen is veranderen van godsdienst, of al soms van leerschool, vaak daarom gebruikt ongeveer zoals “legal shopping” in de Verenigde Staten en in Afrika. Algemeen kunnen bekeringen in staten die voor het persoonlijk statuut verwijzen naar de religieuze wet, daarom vaak erg praktisch zijn. Zo kan een Katholieke vrouw, die onder haar persoonlijk (religieus) statuut niet kan scheiden dit wel wanneer zij moslim wordt, vermits haar huwelijk dan nietig wordt.

In het Midden-Oosten, schrijft A.E. Mayer, hebben vooral mannen hiervan gebruik gemaakt maar ook vrouwen die een burgerlijke dood verkozen om te kunnen scheiden van hun moslimman. Samen met de emancipatie zien vele traditionele moslims hier een groot gevaar.

In dit kader verwijst A.E. Mayer naar Sultanhussein Tabandeh en zijn bekende kritiek op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.<sup>23</sup> Tabandeh ziet de bekoring om door van godsdienst te veranderen een huwelijk te ontvluchten, als een reële dreiging en daarom pleit hij voor levenslange gevangenzetting en dwangarbeid voor de geloofsafvallige vrouw.

Dit is trouwens de reden dat in Kuweit geloofsafval vanwege de vrouw niet automatisch de ontbinding meebrengt van het huwelijk.<sup>24</sup> Hierdoor wordt de vrouw niet langer bekoord “de gevaarlijke deur” te gebruiken van apostasie. Opvallend is dan wel dat de *shari'a*, zoals A.E. Mayer verder schrijft, hier ondergeschikt wordt bevonden aan de patriarchale orde.

A.E. Mayer betoogt tenslotte dat bestraffing van apostasie een uitermate belangrijk element is bij de verdrukking van de vrouw. Haar slotargumentatie is zo gedreven dat ik ze daarom hier letterlijk wil weergeven:

When one considers the significance of apostasy for women's status, one sees the connection between the desire to retain the regime of premodern *shari'a* personal status rules, which

all the Islamic human rights schemes seem to share, and the failure of these schemes to endorse freedom of religion and the freedom to change religion.

The authors of the Islamic human rights schemes, because they relegate Muslim women to an inferior status at a time when the latter are emerging from their traditional roles and when modern ideologies favoring equal rights for women are percolating through the culture, expect that Muslim women will resist the imposition of premodern *shari'a* rules.

In such circumstances, where *shari'a* rules are converted into a scheme for controlling and subjugating one-half of the population, it is essential that there be no means by which the subjugated half may evade the applicability of the *shari'a* via the manipulation of choice of law rules. All this leads to rules that deny the legitimacy of a woman's decision to change religion and fail to protect religious freedom according to the international standards.<sup>25</sup>

## 6 De betekenis van de vrijheid om van godsdienst te veranderen in de huidige islamitische wereld

Uit voorgaande kunnen we alvast besluiten dat de erkenning van het universeel recht om van godsdienst te veranderen, in de islamitische landen vandaag een veel groter belang heeft dan in het westen.

In de 20e eeuw was de doodstraf voor geloofsafval een zeldzaamheid geworden maar de recente "herislamiserings" van het rechtssysteem in verschillende landen kan de weerstand tegen deze straf erg afzwakken. Het gevolg van deze conservatieve interpretatie van het islamitisch recht is dat wanneer een land dit rechtstelsel in zijn geheel aanvaardt of voor de materie strafrecht ernaar uitdrukkelijk verwijst, ook deze strenge bestraffingen voor geloofsafval in de praktijk vandaag kunnen toegepast worden.

Deze reële mogelijkheid bestaat vandaag onder meer in Saoedi-Arabië, Soedan en Iran, maar ook een land zoals Egypte wordt geconfronteerd met de problematiek. Ter verduidelijking zal hierna de situatie in de drie laatstgenoemde landen worden nagegaan.

## 7 Soedan

In Soedan heeft men niet gewacht op de formele inschrijving van de doodstraf voor apostasie in het strafwetboek. De bekende zaak Mahmad Mohammed Taha en zijn volgelingen toont dit duidelijk aan.

In haar studie beschrijft A.E. Mayer uitvoerig dit ophefmakende proces.<sup>26</sup> Taha werd veroordeeld voor geloofsafval en in 1985 opgehangen. De reden was overduidelijk politieke dissidentie van deze leider van de zogenaamde "Republican Brothers" of "Republicans". Hierbij moet benadrukt worden dat in 1985 er geen enkele formele Soedanese wet van kracht was die apostasie strafbaar stelde; daarom werd voor de straf verwezen naar de *shari'a* bepalingen.

Taha leidde een liberale denkrichting in de islam voor een egalitaristische ordening die volledig in overeenstemming was met de normen van internationale mensenrechten. Hij stelde ook dat veel bepalingen van de *shari'a* tijdgebonden zijn (aan de vroege moslim-maatschappij) en nooit bedoeld waren om een permanent karakter te hebben. Hij hield voor dat bij een juiste interpretatie van de islam men tot volledige gelijkheid moet komen tussen man en vrouw en tussen moslims en niet-moslims. Reeds in 1976 verklaarde de Egyptische al-Azhar hem officieel een apostaat. Hij kwam aldus ook in botsing met de "moslim-broeders" en Nimeiri's herislamiseringspolitiek.

Opvallend is dat het regime van Nimeiri fier was om de "Republicans" te vervolgen op religieuze gronden—daar waar Iran

dit bij de vervolging van de Bahaïs duidelijk probeert te verbergen. Sommige waarnemers schrijven de val van Nimeiri toe aan deze houding. Veel Soedanezen, hoewel niet eens met de stellingen van de “Republicans”, waren geschokt door de terechtstelling van iemand als Taha.

Tien jaar later is de toestand in Soedan er evenwel niet op verbeterd. In het Soedanees strafwetboek van 1991<sup>27</sup> wordt, in de inleiding, geloofsafval (*ridda*) als *hudud*-delict bestempeld. Het nieuwe wetboek voert onomwonden de doodstraf in.

Artikel 126 stelt dat zal geacht worden schuldig te zijn aan geloofsafval iedere moslim “die propaganda voert voor de verwerping van de geloofsovertuiging van de islam of openbaar zijn verwerping ervan verklaart door een uitdrukkelijke uitspraak of een overtuigende daad”. De bewoordingen houden wel in dat voor bestraffing er een openbaar karakter moet zijn van de geloofsafval.

Het wetsartikel neemt ook de regel voor kans tot berouw over “gedurende een periode vastgesteld door de rechtbank” maar vervolgt “wanneer hij vasthoudt aan zijn geloofsafval, en hij geen recente bekeerling is tot de islam, zal hij bestraft worden met de dood”. Tenslotte blijft ook de mogelijkheid clementie na de veroordeling; het artikel besluit immers dat “de straf voorzien voor geloofsafval zal kwijtgescholden worden wanneer de afvallige zijn afvalligheid herroept voor zijn terechtstelling”.<sup>28</sup>

## 8 Iran

Het Iraans strafwetboek van 1983 stelt uitdrukkelijk de doodstraf als mogelijke sanctie voor “diegenen die in vijandschap leven met God”. Voor *hudud*-delicten, zoals *ridda* of geloofsafval, is er “wegens de onderwerping aan de goddelijke straf” zelfs een religieuze verplichting de doodstraf toe te passen. Daarnaast staat er in het strafwetboek ook dat er geen bestraffing is voor het doden van

mensen die de “Profeet” of de “Heilige Imams” beledigd hebben.<sup>29</sup> Met andere woorden deze mensen kunnen als vogelvrij beschouwd worden.

Omwille van het internationaal imago hebben de Iraanse autoriteiten meestal voor de terechtstelling in geval van geloofsafval andere rechtsgronden aangevoerd, zoals “landverraad”. Maar deze formele andere kwalificatie van het “delict” mag niet doen vergeten dat de reële grond voor vervolging, gevangenzetting en executie deze is van bekering tot een ander geloof.<sup>30</sup> In november 1992 stelde opperrechter Yazdi daarbij nog dat Iran de op de islam gebaseerde wetten zou blijven toepassen, met inbegrip van de doodstraf.<sup>31</sup>

Voor Iran komt daarbij dat de meer tolerante houding de laatste jaren slechts tijdelijk blijkt geweest te zijn. Sinds eind 1993 zijn er, ondanks de herverkiezing van Rafsanjani, duidelijk machtsverschuivingen opnieuw ten voordele van de strenge fundamentalisten.

In Iran wordt het aantal christenen op ongeveer 310.000 geschat, waarvan tweederde tot het Armeens-Orthodoxe kerk behoort.<sup>32</sup> In de stad Teheran zouden 5000 tot 6000 tot het christendom bekeerde moslims verblijven.<sup>33</sup> Het bestaan van deze tolerantie is onzeker. Vooral de vrees voor vervolging door derden bestaat. Strafrechtelijke vervolging door de overheid is mogelijk en heeft, zoals blijkt uit de rapporten van Amnesty International, in bepaalde gevallen ook plaats.

Ook A.E. Mayer besteedt aandacht aan de problematiek in Iran.<sup>34</sup> Zij wijst erop dat Bahaïs worden geherklasseerd als “verraders”, “spionnen” en “samenzweerders”; hierdoor kan Iran voordoen alsof de strafrechtspraak een meer conventioneel model volgt dan het in werkelijkheid doet. De auteur merkt hierbij op dat omdat Iran zo hard poogt te verbergen dat het de premoderne *shari'a* regels toepast voor de bestraffing van apostasie, de regering toont dat zij geen echt vertrouwen heeft in deze premoderne *shari'a* regels en dat, gelijktijdig het impliciet het universele karakter

erkent van criteria voor mensenrechten.

Amnesty International bericht dat ongeveer 200 Bahaïs zijn terechtgesteld of doodgemarteld wegens apostasie. Ook wordt regelmatig melding gemaakt van de vervolging van Iraanse anglicanen en van protestanten. In juli 1994 werd dominee Tateos Michaelion gedood. In dezelfde periode verdwenen Bisschop Haik Hovsepian en zijn lekenhelfer Mehdi Dibaj, beiden zijn nadien vermoord aangetroffen. Hovsepian was gekend voor zijn kritiek op de Iraanse autoriteiten wegens hun plagerijen en vervolgingen van de evangelische kerken in Iran. Vermoedelijk zijn de moorden uitgevoerd door islamitische extremisten. Mehdi Dibaj, toen 59, had zich ongeveer 45 jaar geleden van moslim tot christen bekeerd. Hij zat tien jaar gevangen (van 1983 tot 1994) in Sari (Noordoost Iran); werd gefolterd en tenslotte in december 1993 ter dood veroordeeld wegens apostasie. Na internationaal protest werd hij in januari 1994 vrijgelaten zonder dat evenwel zijn veroordeling werd ingetrokken of omgezet.<sup>35</sup>

Tenslotte kunnen we nog vermelden dat de gezaghebbende Ayatollah Mohammadi Gilani, islamitisch rechter van de Centrale Islamitische Revolutionaire Rechtbanken, in een serie geschriften getiteld "Hodoud and Ghasas", duidelijk neergeschreven heeft wat met geloofsafvalligen moet gebeuren: ieder mag hen doden; zijn vrouw moet van hem scheiden en mag niet meer met hem slapen; zijn eigendommen moeten verdeeld worden aan zijn erfgenamen.<sup>36</sup>

## 9 Egypte

In Egypte is geen bestraffing voorzien in het strafwetboek en evenmin in de grondwet. Sinds 1970 zien we evenwel een sterk aandringen vanwege de islamisten voor toepassing van straffen bij geloofsafval en in extreme gevallen van de doodstraf. Vooral vanuit de grote minderheid kopten is hiertegen veel verzet gerezen. Er

bestaat sinds 1980 in Egypte wel een wet die propaganda tegen het politiek, economisch en sociaal systeem strafbaar stelt. Daarvoor is ook een speciale rechtbank opgericht. Tot vandaag zijn hier geen veroordelingen uitgesproken voor apostasie, wel voor corruptie.<sup>37</sup>

Het in 1980 gewijzigde artikel van de grondwet dat de *shari'a* als eerste rechtsbron verklaart, zou naar de interpretatie van de islamisten, twee andere bepalingen in de grondwet impliciet moeten opheffen.<sup>38</sup> Het betreft het artikel 46: "De staat waarborgt de vrijheid van godsdienst en de uitoefening van geloofspraktijk" en artikel 40: "Alle burgers zijn gelijk voor de wet. Zij zijn gelijk in rechte en openbare plichten, zonder onderscheid van ras, oorsprong of geloof".

In Egypte zijn vooral de gevolgen van bekeringen voor het huwelijk onzeker. Chibli Mallat & Jane Connors vermelden in hun studie over islamitisch familierecht<sup>39</sup> een ongepubliceerde rechtszaak van 1974, die wel uitgebracht werd in een koptische krant. De zaak betrof de behandeling voor het Hof van Beroep van Alexandrië de bekering van een moslim-vrouw tot het christendom om een christen te kunnen huwen (met kerkelijke plechtigheid). Op klacht van de burens kwam het tot vervolging en de rechtbank oordeelde dat het persoonlijk statuut (christen) hier ondergeschikt is aan het islamitisch recht. De toepassing van dit laatste brengt de burgerlijke dood mee voor een apostaat en daarom kan de apostaat niet huwen. Artikel 46 van de grondwet werd daarbij aldus ondergeschikt bevonden aan het artikel 2.

In een andere gelijkaardige rechtszaak voor het Hoogerechtshof voor Burgerlijke Zaken, die door Mallot & Connors wordt beschreven, wordt gesteld dat een apostaat geen recht tot huwen heeft en dat voor burgerlijke zaken de vrouw moet beschouwd worden als burgerlijk dood.

Mogelijk heeft de openbaarheid die in beide gevallen aan het huwelijk werd gegeven—en de reactie van de directe omgeving—meegespeeld. Dit toont wel een belangrijk sociaal en cultureel

vooordeel tegen geloofsafval en de wil om juridische middelen te gebruiken om het leven van een apostaat moeilijk te maken.

Toch moeten we vermelden dat beide bovenvermelde rechtszaken blijkbaar grote uitzondering zijn. In het algemeen blijken lagere rechtbanken in Egypte traditioneler dan hogere rechtbanken. Na 1980 hebben een aantal lagere rechtbanken islamitische straffen willen toepassen maar deze zijn in beroep vernietigd. Er is zelfs een circulaire van de voorzitter van het Hooggerechtshof waarin uitdrukkelijk staat dat artikel 2 de strafwetgeving niet wijzigt en dat het aan het parlement toekomt om dit eventueel te doen.<sup>40</sup>

Om de discussie over de bestraffing van geloofsafval in Egypte duidelijk te maken, kan tenslotte verwezen worden naar de geruchtmakende recente moordzaak op Farak Fuda. De man was wat men zou kunnen noemen een gekend neo-laïcist en werd door de islamisten daarom beschouwd als een apostaat. Belangrijk hierbij is uiteindelijk dat zijn moordenaars door de rechtbank werden veroordeeld. Bij de argumentering is onder meer gesteld dat er geen veroordeling van apostasie voorzien is in de formele wetgeving. Daarnaast was er ook discussie of de toepassing van de *shart'a* straf een individuele verplichting is of alleen een collectieve die moet uitgevoerd worden door vertegenwoordigers van de gemeenschap.<sup>41</sup>

## 10 Besluit

Vandaag kan gesteld worden dat overeenkomstig de wetgeving van een aantal islamitische landen, moslims die zich bekeren tot een andere godsdienst (of zich bekennen als agnost of atheïst) een criminele daad stellen. Zij kunnen burgerlijk dood beschouwd worden (huwelijksontbinding, geen erfrecht, enz.). Personen van wie het huwelijk als ontbonden wordt beschouwd kunnen zelfs veroordeeld worden voor ontucht indien zij bij hun partner blijven. Kinderen van deze personen kunnen het zeer nadelige statuut in het

islamitisch recht krijgen van onwettige kinderen.

Geloofsafvalligen genieten ook geen juridische bescherming meer van hun persoon vermits eventuele aanslagen op hun leven niet mogen bestraft worden. Zij kunnen gevangengezet worden om dwang uit te oefenen zich terug tot de islam te bekeren en in het ergste geval kunnen zij ook terechtgesteld worden. Zelfs bij toepassing van slechts "lichtere" sancties blijft in een aantal landen de juridische mogelijkheid voor terechtstelling.

Algemeen zien we dat de bestraffing van geloofsafval in de praktijk vandaag een uitzondering blijft. Dit geldt zeker voor de toepassing van de doodstraf. De relatief weinige gevallen van bestraffing hebben evenwel een belangrijker sociale en politieke invloed dan bij een eerste analyse blijkt.

De huidige bestraffing van geloofsafval heeft vooral een voorbeeldfunctie en wordt meestal slechts toegepast in geval van rebellie of dissidentie. De mogelijkheid van bestraffing houdt evenwel ook een groot gevaar in voor de mensenrechten, voor de minderheden, ook voor aanhangers van afwijkende meningen binnen de islam, en voor de positie van de vrouw. Het brengt ook een mogelijkheid om juridische middelen te gebruiken om het leven van een geloofsafvallige zeer moeilijk te maken. Tenslotte bestaat ook het gevaar, zoals in Iran, voor niet bestraffing van de moordenaars van iemand die als apostaat beschouwd wordt.

## Noten

- 1 Lippman, Matthew & Sean Mcconville & Mordechai Yerushalmi (1988), *Islamic Criminal Law and Procedure: an Introduction*, New York, Praeger: 42-43.
- 2 *Leidraad voor het leven: de tradities van de Profeet Mohammed* (1995), Ingeleid, gekozen en uit het Arabisch vertaald door Wim Raven. Amsterdam / Leuven, Bulaaq / Kritak, p. 175.
- 3 Madani, Mohammad Asrar (1991), *Verdict on Islamic Law on Blasphemy and Apostasy*, Markham (Ontario), The Open Press, 156p.
- 4 Er zijn enkele uitzonderingen, zoals Hourani in zijn werk aanstipt; Hourani, Albert (1970), *Arab Thought in the Liberal Age 1798-1939*, London, Oxford University Press, (herdruk van 1962).
- 5 Mayer, Ann Elizabeth (1991), *Islam and Human Rights. Tradition and Politics*. Boulder, Westview Press: 177 (Het werk is heruitgegeven in 1995).
- 6 Pearl, David (1979), *A Textbook on Muslim Law*, London, Croom Helm: 175-177.
- 7 Zwemer, Samuel M. (1975), *The Law of Apostasy in Islam*, New Delhi, Amarko: 46-49. De eerste uitgave van dit bekende werk verscheen in Londen in 1924.
- 8 Lippman & others (1988): 48.
- 9 El-Bokhāri (1964), *L'authentique Tradition musulmane. Choix de h'adiths*. [Traduction, introduction et notes par G.H. Bousquet], Paris, Sindbad: 217.
- 10 Lippman & others (1988): 42 en 48.
- 11 Schacht, Joseph (1983), *Introduction au droit musulman*, Paris, Ed. Maisonneuve et Larose: 155; Lippman & others (1988):

- 48.
- 12 Madani, Mohammad Asrar (1991).
- 13 Madani (1991): 15-16. Dit wordt tevens door de auteur uitvoerig geargumenteed met citaten uit de *sunna* en van vroege *fuqahā'*, blz. 130 tot 149.
- 14 Mayer (1991): 163.
- 15 Mayer (1991): 164.
- 16 Mayer (1991): 164.
- 17 Mayer (1991): 120-121.
- 18 Dit is eveneens herhaald in het Azhar-ontwerp van strafwet. Chibli Mallot & Jane Connors (1990), *Islamic Family Law*, Graham & Trotman, London: 48.
- 19 Mayer (1991): 177.
- 20 Mayer (1991): 165.
- 21 Terzijde kan hier ook vermeld worden dat de Aḥmadiyya beweging in 1960 ook in Egypte-Syrië verboden werd.
- 22 Mayer (1991): 165 en volgende.
- 23 Tabandeh, Sultanhussein (1970), *A Muslim Commentary on the Universal Declaration of Human Rights* [Translated by F.J. Goulding], Guifford, Goulding, 1970.
- 24 Art. 145, Wet nr. 51 op het persoonlijk statuut van 7/7/1984; zie eveneens: Nasir, Jamal J. (1994), *The Status of Women under Islamic Law and under Modern Islamic Legislation*, London, Graham & Trotman: 103-104.
- 25 Mayer (1991): 168.
- 26 Mayer (1991): 182-186.
- 27 Sudan: The Criminal Act 1991, *Arab Law Quarterly*, 1, 1994: 32-80.
- 28 Ter aanvulling moet wel opgemerkt worden dat artikel 5(3) bepaalt dat een aantal artikels, waaronder het artikel 126, in de zuidelijke staten niet zullen toegepast worden tenzij de betichte hierom vraagt.
- 29 *De doodstraf in geen geval* (1989), Amsterdam, Amnesty

- International: 264-266.
- 30 Mayer (1991): 177-182.
- 31 *Keesings Historisch Archief*, 1993: 120.
- 32 Iran erkent de vrijheid voor het belijden van andere godsdiensten maar evangelische christenen moesten verschillende kerken sluiten omdat zij bekeringen verrichtten. *Nimrooz International Iran Times*, July 8-14, 1994.
- 33 *Documentation Réfugiés*, suppl. nr° 238, 15-28 mars 1994, p.2.
- 34 Mayer (1991): 177-182.
- 35 *The Times*, July 7, 1994; *The Independent*, July 7, 1994; *Nimrooz International*, July 8-14, 1994.
- 36 *International Iran Times*, December 31, 1982.
- 37 Mallat & Connors (1990): 49.
- 38 Bontiveau, Bernard (1989), Islamiser le droit? L'exemple égyptien. *Maghreb-Machrek*, 126: 16 en volgende.
- 39 Mallat & Connors (1990): 49-50.
- 40 Mallat & Connors (1990): 49.
- 41 Zabbal, F., Fatwa et violence: l'assassinat de Faraq Foda, *Les Chariers de l'Orient*, 27, 1992: 189-198.